

„ŐRZENI KINCSES TEMETŐKET”

Sütő Andrásra emlékezik Csoóri Sándor, Görömbei András és Ablonczy László

TOLDI ÉVA

Sütő Andrásra, a közelmúltban elhunyt legendás hírű erdélyi magyar íróra, nagy helytállóra emlékeztek nemrég egy drámai irodalmi esten Veszprémben a városi művelődési központban a *Hitel* című folyóirat szerkesztői, akik nemrég emlékszámval is adóztak az alkotó munkássága előtt. A lap sajnos tavaly ősz óta három rangos, szeretve tisztelt főmunkatársát veszítette el; Sütő András után hamarosan Lázár Ervint, majd Nagy Gáspárt is. Óriási kincset kaptunk Sütő András életművével mi magyarok és az egész emberiség, mondta Görömbei András irodalomtörténész, egyetemi tanár, a *Hitel* főszerkesztő-helyettese az emlékesten. Életműve, ha összegezzük, a nemzeti egységért, nemzeti megmaradásért való hatalmas szellemi-lelki küzdelem volt. Ezt az örökséget hagyta ránk, s ez példászerű, mindnyájunk számára erősítő kell legyen.

Könnyekkel rózsakerteket lehet nevelni

Csoóri Sándor: Mestereim és barátaim halála mindig az életem nagy próbája volt. Egy természetén túli vizsga, hogy képes vagyok-e velük élni a halálukban is, ahogy képes voltam együtt élni velük az életükben. Így voltam Németh Lászlóval, Veres Péterrel, Cs. Szabó Lászlóval, Illyés Gyulával, Nagy Lászlóval, Czine Mihállyal, vagy a nálam húsz évvel fiatalabb Nagy Gáspárral. Ilyenkor mindig megkondukt bennem egy rejtelmes harang, amely *Ady* egy verssorát idézte: *‘Én a Halál rokona vagyok’*. Szinte minden titkát megismertem ennek a titáni költőnek, megismertem és elfogadtam, de ez a gőgös kijelentése mindig zavart. Miért kell elfogadni egy ilyen züllött rokont, miért kell dicsekedni vele utca hosszát, s fölírni nevét a házak falára. Sokkal jobban tetszett nekem Sütő viszonya a nagy ellenfélhez, a végszó kimondójához, mint a kérkedő *Ady*. Amikor legutoljára eljött hozzánk András a lakásunkra, belépőül csak ennyit mondott: *‘Átjöttem újra Budapestre, hogy megkérdezzem az orvosaimat: vajon élek-e még?’* Nagyot neveltünk ezen a lidérces huncutságon, ezen a felejtethetlen bátor mondaton. Úgy hatott rám, mintha valamelyik színművéből hullt volna elem tragikus üdeséggel, írói lelemény gyánát.

Toldi Éva: Csoóri Sándor felidézte az 1990-es „fekete március” tragikus pillanatait is, amikor *Németh Miklóshoz*, az akkori miniszterelnökhöz fordultak segítségért, a szerencsétlenül járt író-barát megmentése érdekében. Az ő utasítására hozták át később mentőhelikopterrel egy anyaországi kórházba a súlyos állapotban lévő Sütőt.

Csoóri Sándor: Néztem őt, nagy vattapólya alatt a bal szeme, csupa véraláfutás és kék folt a homloka, a bal karja. Részvét és büszkeség váltogatta bennem egymást, s egyre tisztábban kezdett megfogalmazódni bennem egy mondat: Sütő András a tisztánlátás keresése közben veszítette el a szemét, érthető, ha számunkra ezután ez a vak szem-üreg minden kiindulásunk pontja. Más nemzetek történelmében ritkábban kerül olyan közel egymáshoz a történelmi és az egyéni sors, az irodalom és a politika világa, mint a miénkben. Ennek pedig kikerülhetetlen következményei vannak. Szinte törvényként fogalmazta meg *Illyés Gyula*, hogy *„nagy hazafias költészetük csak rossz hazájú népeknek van”*. Annyira igaz ez a fájdalmas, de kétségbevonhatatlan megállapítás ma is!

Toldi Éva: Arra a máig fel-felbukkanó kegyetlen kérdésre, hogy vajon valóban szülőföldjén kellett-e maradnia a történet ellenére Sütő Andrásnak, mégis csak egy válasz adható, egyetlen válasz méltó és igazságos – fogalmazódott meg az esten. Hiszen emberi, erkölcsi, lelki fundamentumának törvénye, *küldetéses vétőjének* belső mozgatója diktálta a maradást, a helytállást – alkalmas és alkalmatlan időben is. Bizonyágképpen *Órzó lehettem a strázsán* című esszéjéből idéztek:

„...*Mestereimtől sokat tanultam. Példájukra korán született meg bennem az írói szándék, hogy élet és irodalom páros viszonylatában az életé legyen az elsőbbég, hiszen a művészet annak szolgálólánya. A Trianon-szindróma erdélyi világában, a magyar fájdalom e viharzónájában élve azt is korán megtanultam, hogy mestereim nemzeti sorsproblémáit tehetségem szerint ugyancsak föl kell vállalnom. Ehhez társult elemi erővel – múlttítas szórványmagyar merengések családi körében – nemzeti állapotunk kimondásának vágya. Így történt azután, hogy a nagyenyedi kollégiumban Bethlen Gábor kőarca elé kerülve vallottam meg szándékaimat: nem felfelé török Uram, hanem vissza azok közé, akiknek könnyeivel egész rózsakerteket lehet nevelni. Korai ars poeticámat, ha így nevezhetem, későbbben – a nyomorromantika rövid szakasza után – egy madár is megerősítette, az ugató madár. Erdély nagy romlásait sirató költők látomása volt mindig az abszurd jelenség. Azt kereszteltem el én magamnak, mondván, itt szállong felettünk az ugató madár. Ilyen címmel írtam szindarabot a budapesti Nemzeti Színháznak. Így szóltam, mert a faji gyűlöletnek, ősi magyartalanító szándéknak odadobott állapotunkban olyan borzalmakat éltünk meg, hogy Picasso hatlábú lovai azokat már nem fejezhatték ki. Ezért választottam az ugató madarat. Nemzetiségi üldöztetésünk végtelen változataiban azt gondolhattuk: a természet rendje bukik föl, a galamb vércsefiat, kígyót költ, a szarvastehén farkast fiadzik... hiszen kimondatott többek között: mi ott, Erdélyben nem vagyunk magyarok. Mi ott Bethlen Gábor országában magyar származású románok vagyunk. Mi ez? Mi ez, ha nem ugató madár? S mivel égőházban ostobaság fészülködni, határozottan úgy véltem, azt kell imunk, ami van. A tüzet, amelyben ha nem oltunk, elporlad egy nemzeti közösség. A vizet, amely elviszi házunkat és múltunkat. Azt kell imunk, amivel megmenhetjük magunkat a kisebbségeket beolvasztó kohók veszedelmétől. Akkor sokan hallgatták az írói hangot, és lelki erőt gyűjtöttek maguknak. Akkor föltűntek a nemzeti gondot fumigáló cinikusok, és gúnyosan kérdezték: hogyan gondoljátok, ti kései váteszek,*

időszerűtlen mucaiak? Összetévesztitek magatokat a néppel? A nemzettel? Nem válszolhattam mást csak ennyit, a magam részéről: ott kezdődik az ember, ahol összetéveszti magát mindazzal, amitől megfosztották. Számbavételezzük? Az én életem ehhez már kevés. Vannak, jönnek majd nagyobbak, eredményesebbek. Azzal vigasztalom magam, hogy az erdélyi magyarság eszméletében én is őrző lehettem a strázsán. Hiszem, hogy közösségi fennmaradásunk reménye az anyaország ragaszkodó szeretetében fölerősödik, az önrendelkezésig. Ez a hit mondatja velem itt is a 11. parancsolatot: Erdélyben maradni kell akkor is, hogyha nem lehet.”

„Magyar író álmában se járjon Erdélyben!”

Toldi Éva: Sütő művei tele vannak sugallatos erkölcsi parancsokkal, s ezek nem ráaggatott szövegek, hanem a lelke mélyéből fakadtak fel – emlékeztetett Görömbei András, folytatva a helytállás példáinak számbavételét Sütő munkásságában. Az *anyám könnyű álmot ígér* című önéletrajzi regényét idézte elsőként, amely, mondta, egyszerre visszaadta a kisebbségi magyarságnak az élethez való jogát, visszaadta a méltóságát.

Görömbei András: Korábban a kommunista diktatúra nem engedte szóba hozni sem a kisebbségi magyarságot. Mikor Veres Péter az '50-es években novellát küldött a rádiónak, s azzal kezdte, hogy 'álomban Erdélyben jártam, menyasszonynak valót kerestem', visszaküldték neki, mondván: 'magyar író álmában se járjon Erdélyben!'. Nos, ilyen nemzetellenes légkörben született az a mű, amely az erdélyi magyarság szemléletes bemutatása, amely a pusztakamarási kis világot, a családot a világ színpadára emelte. S távlatot kapott ez a kis világ. Összegzi benne Sütő mindazt, amit húsz éven keresztül a saját falujáról, népéről írt, és ugyanakkor a későbbi nagy műveinek is ott van már benne a csírája, ott van az alap gondolata. Olyan nyelvet teremtett az író, amely szemléletes, és hatalmas távlatokkal rendelkezik.”

Emlékeztette hallgatóságát Görömbei András példaként a könyv halottak napi „világítás-jelenetére”. *Ha meghalok, majd gyertek ki a síromhoz! Nem azért, mintha nekem lenne erre szükségem, hanem hogy a ti arcotokat világítsa meg a gyertya fénye* – hangzik el itt a felhívás. S ebben nem kevesebbre figyelmeztet Sütő, minthogy „merjenek együtt maradni az emberek, s közösségben emlékezzenek a régiekre, vagyis helytálló tiszta és szembenéző emberek legyenek. Ezek erősítő források nekünk is, s az utánunk jövőeknek is. Majd a *Csillag a máglyán* című drámáját állítva középpontba, megállapította: szinte az előző gondolatsort folytatja benne az író. S egyúttal megfogalmazza minden kor számára, mit is jelent az értelmiségi küldetés: felelősséget a közösségért, ahonnan származtunk. Az értelmiségi ember feladata, hogy fényt legyen, utat mutasson: *Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy véka alá rejtsék, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék, hogy világítson mindazoknak, akik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága! Nem rejthető el a hegyen nőtt város!* – mondja ki Sütő a gyönyörű biblikus sorokkal.

Toldi Éva: Sütő drámái mind-mind az erdélyi magyarság küzdelmeiből nőttek egyetemes érvényű állásfoglalássá, magatartás-építéssé. Káin és Ábel című drámájában például ki-mondta: *Hogyha porból lettünk is, emberként meg nem maradhatunk az alázat porában.*

Görömbei András: Ott voltam a kolozsvári magyar színházban ennek a darabnak a bemutatóján s láttam azt, ahogy a közönség fölállva és sírva tapsolt. Mert a legfontosabb belső gondját mondta ki az író. S az Egy lócsiszár virágvasárnapjában pedig mint egy lélekharang kondul meg a gondolat: az egyezkedés közben veszett el minden, mert egy romlott hatalommal nem lehet egyezkedni soha, egy romlott hatalommal szembe kell szegülni. Sütő Andrásnak tehát hatalmas üzenete van a mához, hozzánk. Életművével élnünk kell!

Ablonczy László újságíró, kritikus, a Magyar Nemzeti Színház korábbi igazgatója Sütő András életművének tisztelője, az író örökség-üzenetéből a Tamási Áron-i gondolat folytatásaként – 'mind magyarok vagyunk' – a ma legaktuálisabbat emelte ki az emlékes-ten: *Nem az az igazi nagy ember, aki a vihart támasztja, hanem az, aki a népe-nemzete előtt el tudja hajtani a felleget.* Harmincöt évvel ezelőtti máig katartikus élményét, első találkozásukat idézte fel Sütő Andrással. Tamási Áron farkaslakai emlékműállításának a délutánján sietősen várták feleségével a Budapestre közlekedő menetrend szerinti buszt, de hiába. Stopposokként hamarosan felvette őket az az autó, amelyben a farkaslakai ünnepegy szónoka, Sütő András ült. Nem ő vezetett, csak megállította a járművet a fiatalok előtt.

Ablonczy László: Úgy beszélgetett velünk, mintha már évtizedek óta ismertük volna egymást. Ez a szeretetteljes közösségi magatartás hatotta át az író életének az egészét. Ama 'véres pogrom' idején is ez élt benne. Menekülhetett volna hátra a kerítéseken át, de ő azt mondta, nem hagyja ott az övét. Vállalta a mártírsorsot. S onnan kezdve ő maga lett a dráma. A betegségéről nem beszélt soha, fájdalomairól se. Amikor az első nagyobb operációja után betoppantam hozzá, az volt az első kérdése: 'Hogy van Csoóri Sanyi' (aki akkor betegeskedett)? S tavaly nyáron, amikor már nagyon a végső állapotot élte meg Sütő, azt kérdezte tőlem egyre: 'Mi van Gázsival, Nagy Gáspárral?'. Sosem panaszkodott, erős, férfias módon készült erre a nagy útra. Soha nem a helyzet siratása állt előtte, hanem az Arany János-i kétségbeesett kacajjal is a megoldást kereste, a reményt. Gyakorolta az árral szemben úszást, felfelé a forrás felé, vállalta a pisztráng-életmódot.

A 20. század nem Magyarország sikertörténete. S ha belegondolunk, hogy Sütő András milyen körülmények között élte le az életét, láthatjuk, neki is tragikus sors jutott, hiszen az erdélyi történelem leszálló ágában dolgozott. A népességfogyás időszakában. Ebben a helyzetben Sütő létrehozott egy olyan magatartásformát, amely mintát adott az erkölcsösségre, hangsúlyozta Papp Endre, a Hitel szerkesztője. Ellenséges közegben kellett egy tovább élő, megújulni képes kultúrát létrehozni Erdélyben Trianon után, s ez volt a *transsylvania eszmeiség*.

Vacak demokráciát csináltunk!

Tudathasadásos sors a magyaroké – hangzott el a Sütő András emlékét őrző veszprémi irodalmi esten. Mind történelmében, mind irodalmában ez a sors érvényesült. Akárha a magyar történelem két nagy, élesen elválasztható korszakára gondolunk a Kárpát-me-

dencében (az első István királytól Mátyás királyig tart, és sikeres időszak, míg a másik a Mohács utáni baljóslatú periódus), akárha az István királytól Mátyásig terjedő kizárólagos latin nyelvű kultúrára vetjük tekintetünket, amelyet éppen a mohácsi fordulat nyomán vált majd fel fokozatosan a magyar anyanyelvi műveltség és irodalom. Németh László szavai jellemzik ezt a tudathasadásos állapotot különösen érzékletesen: „A magyar irodalom ott kezdődik, ahol a magyar pusztulás”.

Csoóri Sándor: Az első nagy irodalmi téma a török jelenléte, a halálos veszély, a büntudat markáns megjelenése és a magunkba szállás iskolája. A Moháccsal együtt születő irodalmunk félévezrede ezen a nyomon indult el, s legjobbjainkban itt is maradt mostanáig. Micsoda *lenyűgöző hagyomány!* Mert bizony minden igaz költőnek és íróknak meg kellett érte keményen harcolni, Balassi Bálintnak és Petőfi Sándornak ugyanúgy, és nem csak a papírcsata mezején, hanem a valóságos csataterén is, ahol elesetek. De említhetem az önpusztítás földjén küszködő elődeinket is, Vörösmartyt, Adyt, József Attilát, Illyést, Nagy Lászlót. Ez a lenyűgöző, konok hagyomány Magyarországon kitartott 1990-ig, az úgynevezett rendszerváltásig. Aztán elkezdett fakulni, lazulni, lezúlleni. Hozzánk is beszivárogtak azok a melankolikus pletykák, hogy elérkezett az irodalom új szerepvállalása, új korszaka, ami magyarra fordítva azt jelenti, hogy az irodalomnak nem kell többé beleavatkozni a politika dolgaiba.

Toldi Éva: Manapság keményen pellengérré állítják, máskor gúnyolódnak azokkal az írókkal, költőkkel, akiknek műveiben politikai, vagy akárcsak valamilyen szociális, vagy hazafias fogantatású küldetésudat sejlik fel. Önt is megvádolták korábban, hogy íróemberként, s költő létére „politikai” szerepet vállalt az MVSZ-ben. Hogy éli meg ezt a helyzetet? Segít-e önnek, átlendíti-e a megaláztatásokon Sütő öröksége, üzenete?

Csoóri Sándor: Sajnos a Hit Gyülekezetéből és a posztmodern politikai szektákból jövő fitymáló beszédeként csak néhányan tudunk távol maradni, úgy is mondhatnám, kevesen tudunk ezen fölüllemelkedni. Mert mi az, hogy nem kell beleavatkoznunk a politikába, mikor a politika, a körmünk alá betolakodó zöld moha elhelyezkedésébe is beleavatkozunk, vagy ha kell, úgy viselkedik, mint Heródes katonája, aki a zsenge igazságokat is kérdőre hányja. Az, hogy mit mondanak egyes irodalmárok, ma már nem érdekel, mert teljesen nyilvánvaló lett: azért fajult el ennyire a politikai helyzet Magyarországon, mert nincs szellemi élet. Történelmünk bizonyítja: hazát és nemzetet megőrizni csakis a szellem világsága mellett lehetett – a törökidulás idején ugyanúgy, mint a német és orosz megszállás idején. Sőt az volt az általános, hogy először minden az irodalomban jelent meg gondolatként, s csak később vált belőle politika. Sajnálatos, hogy eljött egy babona közénk, hogy az irodalomnak akkor, amikor demokrácia van, nincs politikai, közéleti szerepe. Sütő Andrást én az ellenállók egyik legeredetibb és előjáró emberének tartom, vallom. A magyar irodalom nagy hagyományainak őrzője és formálója. Erdély szülöttjeként Tamási Áronnal és néhány fiatalabb kortársával, Páskándi Gézával, Kányádival, Lászlóffy Aladárral együtt újra megteremtette nyelvilégt és költőileg azt az eszményi helyzetet, azt a szellemi irányt, amit az 1848-as márciusi ifjak a Tizenkét pont utolsó követeléseként így neveztek néven: *Unió Erdéllyel*. A magyar irodalom uniója az erdélyi magyar irodalommal. Van ennek az uniónak néhány alapmondata, az egyik Tamási Ároné: „*Aki pedig embernek hitvány, magyarnak alkalmatlan*”. Sütő ezt az erkölcs és az esztétika nyelvén mondta ki, visszavonhatatlanul: „*Amikor az írás életveszélyessé válik, bizonyosak lehetünk abban, hogy*

nem fog elzúlni”. És makulátlanul követte is ezt a törvényt a 60-as, 70-es évektől kezdve, más mércéje nem volt. Sőt miután egyik szemét kivették alig írt kitalált, fikciós műveket, drámát, regényt, novellát – jószerével csak vallomásokat és kiáltványokat. Életének ő maga lett a főszereplője. Nem egyszer írta le, hogy olyan évtizedek vitték el élete javát, amelyben a romániai magyarság végveszélybe került, sőt olyan sziklákra is fölállt, amelyről mindenki hallhathatta hangját: Ha mi ma élők nem teremjük meg belső anyaországunkat, az autonómiát, egy lassú népirtás áldozatává válunk. Utolsó könyvei, amelyeket igazán Erdélyben sem és Magyarországon sem ismernek, erről a tragikus aggodalomról vallanak. Sorolom a könyvcímeket: *Szemet szóért*, *Heródes napjai*, *Erdélyi változatlanságok*, *A létvégi hajszában*. Ez 1878 oldalnyi próza. Amíg ezeket az utolsó könyveit írta a maga halállal körülvett Rodostójában élt, éppen úgy vigyázva nyelvünkre, ahogy Mikes vigyázott akkor, Rodostóban.

Toldi Éva: Az est során ön Illyést idézte: „Jó hazafias költészete rossz hazájú népeknek van”. Ma alighanem amnéziában szenvednek sokan, mikor „észrevetlen tudatossággal” igyekeznek kiradirozni az emberek emlékezetéből, hogy ami történt a 20. századi vörös és barna politikai diktatúrákban, az valamiféle tanulságot is jelenthet a manak...

Csoóri Sándor: Igen, én is egyre súlyosabban érzékelem ezt, és igyekszem szertekialtanni: Illyés mondata miért csak a rendszerváltozásig maradt volna érvényes? Mi fakitotta volna meg azóta? Először is vacak demokráciát csináltunk! Nem gondolkodtunk politikusként, azt hittük, ha mi rendszerváltók győzünk a választásokon, az elég. Nem volt elég, mert lehetetlen, hogy olyan demokráciát hozzunk létre, amelyben a vérbíró ugyanúgy szavazhat, mint a vérbíró ítéletével felakasztott embertársunk fia. S én rengeteg ilyen történetet tudok, sajnos, s tudom azt, hogy milyen módon szavaztuk meg ezt a demokráciát. S mindaddig, amíg nem hozzuk helyre a szellem erejével, nem tudjuk a társadalmat sem jobbra alakítani. Mára az egész emberiség került csapdába. Soha még ennyi tanult/képzett ember nem élt a földön, mint most, és szinte ma van a legpocsékabb helyzet a világon a háború óta. Soha ennyi könyv nem jelent meg a világon, és soha ennyire kevés szerepe nem volt a könyveknek, mint ma. Épp Ablonczy László mondta az emlékesten, hogy Sütő András utolsó, halála után megjelent kötetét még annyian sem rendelték meg a magyar könyvterjesztők az anyaországban és Romániában együtt, mint amennyien most itt összegyűltek Veszprémben Sütőre emlékezni. Nem is lehet sehol sem kapni, volt olyan könyvterjesztő, amely egyet sem rendelt. Ezek hatalmas ellentmondások, s azt mutatják, hogy nem figyelünk egymásra, de arra sem, ha valaki az irodalom szerepén gonoszkodva gúnyolódik velünk, s nem igyekszünk, hogy elhárítsuk azt a tisztánlátás tudatosításával. Ez is a szellemi élet hiányát jelzi, s ez a közömbösség sokszor súlyosabb, mint a diktatúra, mert mindent mindennel összemos és semlegesít.

A „nyelvben bujdosó” a „versben bujdosónak”

Sütő András szinte minden művében védőíratot fogalmaz meg a magyar nyelv fennmaradásáért, mutatott rá Görömbei András a Sütő-műveket reflektorfénybe állítva. A „nyelvben él a nemzet” gondolata persze tudjuk, fordítva is legalább olyan igaz: az élő-lélegző nemzetben él, sőt virágzik az (anya)nyelv. Ahol az egyik „bajos”, alig dőcög előre a másik. Egyesek szerint ez a mai nyelvromlásnak, nyelvi közömbösségnek az oka.

Toldi Éva: Egyetemi tanárként mit gondol, hogy látja, a Sütő-i hagyaték, a Sütő-i szellemi-lelki örökség közel tud-e kerülni a mai fiatalokhoz?

Görömbei András: Számomra nemzet és nyelv gondolata, kontaktusa az Engedjétek hozzám jönni a szavakat című biblikus üzenetű esszéjében fogalmazódik meg legpregnansabban Sütőnek. Erre hallgatóim figyelmét is mindig fel szoktam hívni Debrecenben. E műnek már a címe is biblikus, hiszen Krisztusra utal. Ő mondta: „Engedjétek hozzám jönni a gyermekeket”. Szavak és gyermekek – ez egy szakrálisan szép analógia. Ez az esszéregény úgy idézi föl a magyar nyelv szépségeit, hogy mindnyájunkat a nyelvvél való törődés gondjával erősít, gazdagít, s azt sugallja, hogy Erdélyből kiesve létének céljából is kiesik az ember. Itt meg kell említeni, hogy tudatosodjék: az Engedjétek hozzám jönni a szavakat Nagy László utolsó olvasmánya volt, s benne Sütő allegórikus dedikációja olvasható: „Nagy Lászlónak, a 'versben bujdosónak': Sütő András, a 'nyelvben bujdosó’”. Hogy megéri-e Sütő mondanivalója a mai fiatalokat? Mint egyetemi tanár a még meglévő lehetőségeket természetesen igyekszem kiaknázni, hogy továbbvigyem mindazokat az értékeket a hallgatók körében, amelyeket Sütő András, Németh László, Illyés, Nagy László, Nagy Gáspár képviselt. Úgy látom, hogy a speciálkollégiumokat arra kell használnunk, hogy ott nyissuk ki a fiatalok érdeklődését ez irányba. Én ezt nagyon következetesen végzem, s meglepődve láttam nemrég, hogy a határon túli magyar irodalomnak milyen nagyon sok hallgatója van, mekkora érdeklődés övezi. A bolognai folyamat nem kedvez ennek a törekvésnek ugyan, hiszen divatosabb területek felé terelné inkább a hallgatókat, s az „eladhatóbb” munkaerővé képzést sulykolja. Mégis azt gondolom, kell, hogy a személyiségnek legyen egy belső tartása. Ez is az irodalomból jön, hiszen az „Éden kristályfái” bennünk vannak, ahogy Sütő András mondja (Káin és Ábel), és „vannak vidékek” ott legbelül, ahogy Kányádi Sándor írt róla (Örmény sírkövek). Irodalmunk legnagyobbjai is arra figyelmeztetnek, hogy minden időben tisztán kell tartani a belső tájat, a belső értékrendszert, értékvilágot, és ezt kell közvetíteni. Tehát nem szabad ezt földadni akkor sem, ha a pillanatnyi tendenciák nem vigasztalóak.

Toldi Éva: Vannak-e a hazafias, nemzeti irodalom folytatására fogékony fiatal alkotók ma Magyarországon? Azaz: Lesznek-e folytatói Sütő András, Lázár Ervin, Nagy Gáspár munkásságának?

Csoóri Sándor: Akadnak, hála Istennek, de korántsem annyian, mint mi voltunk hajdan, mestereink, Németh László, Illyés idején. Sokan vannak, sajnos, akik költőként gyönyörű nyelvet alakítottak ki maguknak, de semmi mondanivalójuk. Ők nem értik, miért kötelesség „örzeni kincses temetőket” – Illyés nyomán. Fontos volna, nagyon fontos az emberekben felszabadítani az ébresztő szellemi energiát. A demokráciának a televízió és az újság a műfaja, nem a könyv – hirdetik ma mindenfelé. De hogy mi, értelmiségiek ezt olyan magától értetődőnek fogadtuk el 1990-ben, az nagy hiba volt. Én szembeszálltam mindig ezzel.

Görömbei András: Ez nagyon nehéz kérdés, talán a legnehezebb. Ugyanis a rendszerváltozás utáni időszak az irodalmat általában háttérbe szorította, előtérbe került a nyers politizálás. Nem is tudtak úgy kibontakozni fiatal költők, írók, hogy a nemzet színe előtt lennének, s ismernénk őket, felismerhetnénk, hogy ugyanaz az érzés- és gondolatvilág élte őket, ami meghatározta Sütő Andrást, Nagy Gáspárt, Lázár Ervint és még élő nagyjainkat. De azért itt, a Sütő-émlékesten is hallhattuk például Nagy Gábor nekrológversét, amelyben szerzője – aki fiatal költő és tanár – teljesen ráhangolódott Sütő életművére, s

ez biztatást adhat: vannak a fiatalok között is, akik egyre erőteljesebben érzik a küldetés-beli felelősséget. Én úgy érzem, az az ideáltság, az a tétovaság, az a véget nem érő veszekedés, ami most ural bennünket, magyarokat, meg fog szűnni, mert kell, hogy e helyett egy egészségesebb, cselekvőbb nemzeti szellem emeljen fel bennünket, különben szétszóródunk. Sütő András sokszor beszélt arról, hogy a semmilyenség állapota elviselhetetlen, és mi nap mint nap érezzük ezt a semmilyenséget. Hiszek benne, hogy ez ellen előbb-utóbb fellázad a szellem, hiszen nagyon kulturált, nagyon művelt fiatalok vannak most is, csak nem találják még a helyüket, az irányukat. Mi a Hitelben épp ezt a gondolat-kört, a nemzeti felelősséget, az egész nemzetben való gondolkodást próbáljuk erősíteni, fiatalok bevonásával is. Most is itt van velünk egy fiatal költő, aki már szerkesztőtársunk is, Falusi Márton, s más fiatal alkotókat is szervezünk lapunk köré. Papp Endre kollégám huszonnégy fiatalal készített a Hitelben interjút nemrég, keresve a hasonló gondolkodásúakat. Tehát, bár pillanatnyilag nem látom olyan erősnek, mint szeretném a lelki-szellemi örökség folytatóit, de reménykedem, a magyar nemzet érdekeinek a képviselőite szellemi-lelki értelemben megerősödik.

(Sütő Andrásra ez év februárjában emlékeztek a Hitel szerkesztői, munkatársai Veszprémben)

Szendrői részletek. (Képeslap, 1930 körül.)